

9. ODBORNÉ ČASOPISY

Odborná periodika představují základní platformu pro prezentování aktuálních poznatků oboru, a proto jsou spolu s bibliografiemi zásadním zdrojem informací o současném stavu dané vědecké disciplíny, o metodologických diskusích i zkoumaných tématech. Časopisy jsou také bezprostředním zrcadlem povahy a úrovně bádání i případných ideologických a jiných limitů v regionu. V neposlední řadě hrají podstatnou roli při mezigenerační výměně názorů a představ. Je nepochybné, že počátek 21. století znamenal pro odborná periodika výraznou césuru, neboť s masovým využitím internetu se časopisy staly velmi snadno dostupnými. Neustále vznikající a rozvíjející se databáze, které nabízejí plné texty důležitých světových časopisů, přispívají nejenom k pokračující dominanci anglického jazyka ve vědecké sféře, ale rovněž ke zrychlení komunikace mezi výzkumníky, k rychlejšímu sdílení a komparování výsledků, k intenzivnější mezioborové inspiraci i k vyvolání další vlny diskusí o kvalitě a hodnocení periodik. Navzdory tomu, že humanitní disciplíny v porovnání s lékařskými a přírodovědnými obory v oblasti elektronického zpřístupňování periodik stále ještě zaostávají, i historik si s pomocí těchto nástrojů může udělat ve velmi krátkém čase slušný přehled o současných badatelských trendech svého oboru, alespoň co se týče anglicky publikovaných výsledků. Důležité místo si na tomto poli vydobily zejména databáze *JSTOR* (<http://www.jstor.org>) a *EBSCO (EIFL Direct)* (<http://search.epnet.com>), zahrnující mj. *Historical Abstracts*, rozsáhlou bibliografickou databanku ke světovým dějinám od 15. století do současnosti, která obsahuje více než 3 100 odborných historických časopisů ve 40 jazycích publikovaných od roku 1955. Skutečnost, že jen několik hodin strávených (fulltextovým) vyhledáváním v podobné informační bázi stačí k provedení vcelku důkladné rešerše k jakémukoli tématu, a to prakticky ve světovém měřítku – věc, o níž by se historikům před pouhými patnácti lety ani nesnilo – výrazně mění povahu heuristiky a badatelské práce vůbec.

Žádná vědecká disciplína nemůže bez odborných časopisů existovat. Ty naopak stály u počátku jednotlivých věd: již od 19. století signalizovalo založení periodika buď formování oboru, nebo jeho specializaci. Ve Francii, která spolu s Německem představovala nejdůležitější historiografickou zemi v období profesionalizace historie v 19. století, měl rozmach učených společností (koncem 19. století jich zde působilo asi 630) za následek mj. intenzivní publikační činnost i podporu zakládání a vedení muzeí

a knihoven. Podstatnou roli sehrály regionální historické spolky, které se v poslední třetině 19. století politicky i oborově specializovaly a vydávaly stovky časopisů, hlavně v 70.–80. letech, výjimečně však i dříve (např. *Bibliothèque de l'École des chartes*, 1839). Od 80. let docházelo k dalšímu profilování historických periodik, byly zakládány konkurenční časopisy se stejnými tématy, resp. oblastmi výzkumu, a především vznikala periodika určená již nikoli laikům zájmovým se o dějiny, ale spíše profesionálům. Jako jeden z prvních časopisů, které mj. systematictěji sledovaly literaturu a obsahovaly odborné recenze i metodologické diskuse, vznikla *Revue critique* (1866), hlavním reprezentantem tohoto nového trendu se však stala *Revue historique* (1876). Obdobným vývojem prošla historiografie i v jiných evropských zemích, kde také profesionální historické časopisy vznikaly ve druhé půli 19. století. Jako vůbec nejstarší odborný historický časopis německý *Historische Zeitschrift* (1859), později italská *Rivista storica italiana* (1884) nebo anglický *English Historical Review* (1886). A v zásadě totéž platí o Spojených státech amerických, které sice měly starší tradici historických spolků a jejich časopisů, sahající až do 18. století (*Collections of the Massachusetts historical society*, 1792), nadregionální odborná periodika ale vznikala teprve v druhé polovině 19. století: *Historical magazine* (1857) a především celonárodní *American Historical Review* (1895).

České dějepisectví bylo v počáteční fázi silně ovlivněno německou vědeckou tradicí. Nejstarším vědeckým časopisem v českých zemích byl od roku 1827 vydávaný *Časopis Společnosti vlasteneckého musea v Čechách* (*Časopis musea král. českého*), který se nicméně nevěnoval pouze historii, ačkoli měl do jisté míry historické zaměření, zejména v letech 1871–1890, kdy byl jeho redaktorem Josef Emler. Ve druhé polovině 19. století pak vznikaly první specializované, nadregionální historické časopisy, poněkud vlastivědného charakteru: *Mitteilungen des Vereins für Geschichte der Deutschen in Böhmen* (1862), *Časopis Matice moravské* (1869), *Památky archeologické a místopisné* (1871), *Věstník Matice opavské* (*Slezský sborník*, 1878), později *Časopis Společnosti přátel starožitností českých* (1893, od 1963 vychází jako *Muzejní a vlastivědná práce*), *Sborník Historického kroužku* (1893), *Zeitschrift des Deutschen Vereines für die Geschichte Mährens und Schlesiens* (1897). Řada historických článků se objevovala i v periodících, která nebyla profilována striktně historicky, například v *Časopise katolického duchovenstva* (obnoven 1860), v *Českém lidu* (1892) nebo ve *Slovanském přehledu* (1898). Za první skutečně profesionální platformu české historiografie lze považovat *Český časopis historický* (1895), založený Jaroslavem Gollem a Antonínem Rezkem jako nástupce Rezkem vydávaného *Sborníku historického* (1883–1886). Na rozdíl od starších historických periodik se neomezoval na domácí dějiny a poskytoval také systematickou reflexi zahraniční

produkce. Do roku 1941, kdy bylo jeho vydávání poprvé zastaveno, v podstatě utvářel charakter české historické vědy, zvláště poté, co se počátkem století jeho vydávání ujal Gollovou školou vedený Historický klub.

Období po vzniku Československa se vyznačovalo rozmachem české historické vědy i vlastivědy. Byly založeny nové univerzity (Brno, Bratislava) a jiné vědecké instituce (Státní ústav historický 1920, Státní ústav archeologický 1924, Slovanský ústav 1927), z nichž některé začaly vydávat vlastní periodika. Vznikaly nové regionální i odborně specializované časopisy: *Věstník Numismatické společnosti* (1919), *Časopis archivní školy* (1923), *Naše revoluce* (1923), *Sborník archivu ministerstva vnitra Republiky československé* (1926), *Časopis Rodopisné společnosti* (1929) či *Byzantinoslavica* (1929).

Po druhé světové válce a nástupu komunistů k moci došlo k tragickému uzavření české historiografie do málo přístupných ideových i geografických hranic, na druhou stranu však tento neblahý vývoj provázela jistá vlna rozvoje oboru, zejména v rovině intenzifikace a kvantifikace výzkumu. Výsledkem byl i vznik dalších časopisů, vydávaných předně jednotlivými ústavy nově zřízené Československé akademie věd: *Archeologické rozhledy* (1949), *Historie a vojenství* (1952), *Historický sborník* (1953), *Právněhistorické studie* (1955); ale patřila by sem i další periodika, například *Sborník archivních prací* (1951), kulturně-historická revue pro popularizaci dějepisu *Dějiny a současnost* (1959), později třeba *Dějiny věd a techniky* (1968). Zatímco Český časopis historický, vycházející v letech 1953–1989 pod názvem Československý časopis historický, se stal hlavní ideologickou tribunou marxistické historiografie a ztratil v podstatě svůj kritický charakter, roli významných vědeckých periodik evropské úrovně dokázaly plnit jiné časopisy, kupříkladu *Studia Comeniana et historica*, vydávaná od roku 1971 Muzeem Jana Amose Komenského v Uherském Brodě. Záslouhou komeniologa Pavla Flosse se podařilo sdružit kolem tohoto časopisu přední domácí i evropské odborníky na problematiku evropského myšlení 16. a 17. století, což z něj dodnes činí jedno z nejvýznamnějších domácích periodik věnujících se období raného novověku. Stejně tak bychom mohli jmenovat *Acta Comeniana* (1969), *Husitský Tábor* (1978) nebo Historickým ústavem Československé akademie věd vydávanou *Historickou demografií* (1967), jejíž publikování bylo bohužel v letech 1975–1984 z politických důvodů přerušeno. Konečně články s historickým zaměřením se objevovaly i v některých exilových časopisech, zejména literárněvědního a literárněkritického charakteru, jako byly *Archa* (Mnichov, 1958–63), *Rozmluvy* (Londýn, 1983–87), teologicky orientovaný *Nový život* (Londýn a Řím, 1949–2001) a další.

V současné době eviduje Ministerstvo školství v ČR asi 40 vědeckých historických periodik, tzn. těch, která získala oficiální status *recenzovaného časopisu* nebo *sborníku*.

Relevantních periodik, která by měl každý historik průběžně sledovat, je ovšem více, jelikož řada regionálních časopisů obsahuje mnohdy vynikající odborné studie, aniž by si nárokovala „vědecký“ status. Důležitým parametrem recenzovaných časopisů je – resp. by měla být – jistá záruka kvality, garantovaná (často mezinárodní) redakční radou složenou z respektovaných specialistů a také důkladným recenzním řízením, které předpokládá, že každá z publikovaných studií získala kladné posudky alespoň dvou nezávislých odborníků na danou problematiku – přidanou hodnotou může být pohled zástupce příbuzného oboru.

Diskuse – *V současné době se nejenom mezi historiky vede debata o důsledcích evaluace vědeckých výstupů, které jsou náležitě „bodovány“ a následně finančně ohodnoceny pouze v případě jejich prezentování právě v recenzovaných časopisech. Přílišné přizpůsobení se této neúprosné ekonomice – v řadě případů lze hovořit o „honbě za body (penězi)“ – vedlo u nás ovšem mj. k zakládání nových časopisů především univerzitních pracovišť, což způsobuje nejenom snížení kvality recenzního řízení (nedostatek vhodných příspěvků), ale také rozmělnění, desystematizaci a znepřehlednění bádání.*

Odborné historické časopisy lze rozdělit do tří skupin podle jejich zaměření, a to na ústřední, specializované a regionální. Ústřední periodika se nijak neomezují tematicky, regionálně (české i světové dějiny) ani chronologicky (od středověku po současnost) a zpravidla představují vůdčí platformy pro prezentaci oboru v dané zemi. V ČR dnes tuto úlohu plní *Český časopis historický*, jako základní a nejdůležitější periodikum české historické vědy, a *Časopis Matice moravské*, vydávaný Maticí moravskou, personálně do značné míry propojenou s Historickým ústavem Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně. V letech 1979–1990 do této kategorie náležel rovněž časopis *Folia historica Bohemica*, vydávaný Historickým ústavem AV ČR.

Velké množství dalších časopisů bychom označili za specializované, tedy profilované z hlediska tématu, oboru-metodologie nebo zkoumaného období. Mezi nejstarší náleží *Archiv pro bádání o životě a díle Jana Amose Komenského* (1910, od r. 1969 pod názvem *Acta Comeniana*) a *Agrární archiv* (později *Časopis pro dějiny venkova*, 1914). Patří sem samozřejmě významné oborové časopisy jednotlivých pracovišť Akademie věd: *Historická demografie*, *Historická geografie* (1968) nebo *Hospodářské dějiny* (1978), dále pak již zmíněný *Sborník archivních prací* nebo Národním archivem publikované *Paginae historiae* (1992), specializované na problematiku pomocných věd historických, archivní správy i různých témat českých a evropských dějin (studie pramenně vázané

na fondy archivu). Podstatné příspěvky k církevním dějinám přináší *Communio viatorum* (1958), vydávané Evangelickou teologickou fakultou Karlovy univerzity, nebo *Církevní dějiny* (2008) jako odborně-popularizační platforma pro dějiny křesťanství. Chronologicky zaměřená periodika reprezentují zejména nástupci dříve jednoho z ústředních časopisů Historického ústavu AV ČR, který se rozštěpil na počátku 90. let minulého století a výsledkem byl vznik periodik specializovaných na dějiny středověku (*Mediaevalia Historica Bohemica*, 1991 a *Studia mediaevalia Bohemica*, 2009), dějiny 19. a 20. století (*Moderní dějiny*, 1993) a soudobé dějiny (*Soudobé dějiny*, 1993 – vydává Ústav pro soudobé dějiny), zatímco původní časopis *Folia historica Bohemica* je od roku 1990 vyhrazeno pro bádání o raném novověku. Na témata raněnovověká se koncentrují též již zmíněná *Studia Comeniana et historica*, *Studia Rudolphina* (2001) nebo nedávno založená revue České společnosti pro výzkum 18. století *Cornova* (2011). Dějinám českých zemí v období nacistické okupace a komunistického režimu se kromě již uvedených Soudobých dějin věnují časopisy vydávané Ústavem pro studium totalitních režimů: *Paměť a dějiny* (2007) a *Securitas Imperii* (2009). Prakticky jediným domácím historiograficko-metodologicky orientovaným periodikem je Masarykovým ústavem AV ČR vydávaný časopis *Dějiny – teorie – kritika* (2004), zahrnující také kvalitní recenzní rubriku. Specifickou povahu mají časopisy univerzitních historických pracovišť, jež tematicky zpravidla odpovídají odbornému zájmu akademických pracovníků. Nejvýznamnější jsou filosoficko-historická řada časopisu *Acta Universitatis Carolinae* (1955) a historická řada *Sborníku prací Filozofické fakulty brněnské univerzity* (1954, dnes *Studia Historica Brunensia*), svá periodika však mají i historická oddělení jiných univerzit.

Konečně českou historickou vědu a vlastivědu reprezentuje také značné množství regionálních časopisů a periodicky vydávaných sborníků, o jejichž publikování se starají zejména muzejní a archivní instituce. K nejstarším patří *Slezský sborník* (dnes Slezské zemské muzeum, 1878), *Sborník příspěvků k dějinám hlavního města Prahy* (Archiv hl. města Prahy, 1907) a *Jihočeský sborník historický* (dnes Jihočeské muzeum v Českých Budějovicích, 1928), později vznikly například *Vlastivědný věstník moravský* (Muzejní a vlastivědná společnost v Brně, 1946), *Brno v minulosti a dnes* (Archiv města Brna, 1959), *Pražský sborník historický* (Archiv hl. města Prahy, 1964), *Ústecký sborník historický* (dnes Filozofická fakulta Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem, 1966), *Sborník prací východočeských archivů* (Státní oblastní archiv v Zámrsku, 1970), *Documenta pragensia* (Archiv hl. města Prahy, 1980) nebo *Táborský archiv* (Státní okresní archiv v Táboře, 1987). Do značné míry nadregionální charakter mají sborníky vydávané Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích pod názvem *Opera historica* (od 1991).

K základní výbavě historika by měla náležet znalost alespoň významných ústředních zahraničních periodik, zvláště těch, která jsou relevantní pro domácí výzkum, nebo dokonce reflektují jeho výsledky. Pro české prostředí to jsou především německé *Historische Zeitschrift*, *Zeitschrift für Geschichtswissenschaft* (1953) a samozřejmě *Bohemia* (1960), vydávaná mnichovským Collegiem Carolinem a specializovaná na dějiny a kulturu českých zemí; stejně jako *Zeitschrift für Ostmitteleuropa-Forschung* (1952) Herder-Institutu v Marburgu, zaměřený na dějiny zemí středovýchodní Evropy. Dále jde o francouzské *Revue historique* a *Annales HSS* (1929), anglické *The English Historical Review* a *Past and Present* (1952), italskou *Rivista storica italiana*, rakouské *Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung* (1880) a *Österreichische Zeitschrift für Geschichtswissenschaften* (1990), polské *Kwartalnik historyczny* (1887) a *Przegląd historyczny* (1905), slovenské *Historický časopis* (1953) a *Historické štúdie* (1955), maďarský *Századok* (1867). Pro orientaci v současných badatelských trendech na celosvětové úrovni mají značný význam rovněž metodologicky a tematicky zaměřené časopisecké platformy nadnárodní povahy: *The Journal of Modern History* (USA, 1929), *Journal of the History of Ideas* (USA, 1940), *The Journal of Economic History* (Velká Británie a USA, 1941), *Journal of Contemporary History* (Velká Británie, 1966), *Journal of Social History* (Velká Británie, 1967) nebo *The Journal of Interdisciplinary History* (USA, 1970).

Diskuse – Jak nedávno připomněl J. Pánek, problémem řady českých periodik je nejenom nedostatečně přísné recenzní řízení, ale také neochota vyrovnat se s organizačně-byrokratickými požadavky, které je nutno splnit pro zanesení časopisu do některé z mezinárodně evaluovaných časopiseckých databází, pro humanitní obory především tzv. ERIH (European Reference Index for the Humanities). O relevanci hodnocení ERIHu lze sice vést debatu, nicméně pravdou je, že opatrný přístup českých redakcí nahrává stále ještě mizivé reflexi českého bádání v zahraničí. Důležitou úlohu zde sehrávají dvě zahraniční periodika, a sice již zmíněná mnichovská *Bohemia* a méně známý *Kosmas: Czechoslovak and Central European Journal*, vydávaný Czechoslovak Society of Arts & Sciences ve Washingtonu D. C. Co se týče domácích periodik, jež by si kladla za cíl prezentovat výsledky českého výzkumu vůči zahraničí, v současnosti jsou to pouze specializovaná *Byzantinoslavica* a *Acta Comeniana*, zatímco ve vydávání původně sborníku a později časopisu *Historica* nedokázal bohužel Historický ústav AV ČR po roce 2010 již pokračovat. Otázkou zůstává, zda česká historická obec pocítuje obecnou potřebu prezentace ve formě cizojazyčného ústředního periodika. Dle některých projevů na posledních sjezdech historiků ČR tomu tak je, skutečnost nicméně občas nahrává spíše opaku.

Co se týče struktury vědeckých časopisů, ty ústřední obsahují zpravidla kromě studií, popřípadě studií materiálů také diskuse, recenze a anotace, stejně jako různé zprávy (o konferencích, výročích apod.), Český časopis historický má rubriku výtahů z domácích časopisů a sborníků. Příležitostně se objevují také tematicky zaměřená čísla, monografická nebo sborníková supplementa a souborné bibliografické rejstříky (například dnes již elektronické rejstříky Českého časopisu historického v Bibliografické databázi Historického ústavu AV ČR). V České republice v současnosti neexistuje vyloženě recenzní časopis, jakým je třeba *American Historical Review*, který je z většiny věnován kritickým diskusím o aktuální odborné literatuře. Několik časopisů (např. *Dějiny – teorie – kritika*) však nabízí kvalitní recenzní rubriku, i když většina – včetně Českého časopisu historického – zůstává převážně u anotací.

Úkoly:

- 1) Která historicky zaměřená periodika jsou vydávána ve vašem regionu a které instituce se o jejich publikování starají?
- 2) Jmenujte některé významné redaktory Českého časopisu historického.

K dalšímu čtení:

BURKE, Peter: *Francouzská revoluce v dějepisectví*. Škola Annales (1929–1989). Praha 2004.

DŮLMEN, Richard van: *Historická antropologie. Vývoj – problémy – úkoly*. Praha 2002.

FORMANOVÁ, Lucie – GRUNTORÁD, Jiří – PŘIBÁŇ, Michal: *Exilová periodika. Katalog periodik českého a slovenského exilu a krajaňských tisků vydávaných po roce 1945*. Praha 1999.

HRUBÝ, Karel: *První desetiletí Československého časopisu historického (1953–1962)*. Český časopis historický 97, 1999, s. 780–802.

IGGERS, Georg: *Dějepisectví ve 20. století. Od vědecké objektivitě k postmoderní výzvě*. Praha 2002.

JIROUŠEK, Bohumil: *Česká historiografie na počátku 21. století – mezi příběhem, strukturou a teorií*. Český časopis historický 110, 2012, s. 501–512.